

משרד החינוך, התרבות והספורט
המנהל הпедוגוגי
האגף לתוכניות לימודים

מחשבת ישראל

תכנית לימודים לחטיבת העליונה
בבית הספר הממלכתי דתי

חברי ועדת התכנית:

1. הרב יגאל שפרן – יו"ר
2. הרב צבי אלימלך נויגרשל – מרכז
3. הרב מרדכי אלון
4. הרב שמואל הרשקביץ
5. גבי שרה מאיר
6. הרב עוזי קלכהיים ז"ל
7. פרופ' שלום רוזנברג
8. ד"ר דב שוורץ

רכיב זה התכנית:

הרב צבי אלימלך נויגרשל, ממפ"ר לימודי מחשבת
ישראל (مم"ד)

"יעוץ":

רחלמים מלמד-כהן, מפקח מתאמם תכניות לימודים
(ממ"ד)

עריכה והבאה לדפוס: עטרה סמואל

הדפסה וסדר מחשב: שולמית ירושלמי

МОГОСТЬ ЛЕМ БОХ ТАКНИТ ЛИМОДИМ ЧАДАХ **БМЧШВТА¹ ЙШРАЭЛ.** התכנית מיועדת לתלמידי בתיה הספר

- על יסודות דתניים.

התכנית החדשה, שונה מקודמתה, בשתיים:

- א. כלולים בה יותר פרקי הגות של הוגי דעתם בני הדורות האחרונים.
- ב. המאמרים והחיבורים המוצעים בה עוסקים בשאלות יסוד אקטואליות ממציאות דורנו – המעניות את הלומדים במערכת החינוך הדתי.

בתכנית כלולים מחד גיסא, דבריהם של הוגי דעתם שחוו את השואה הנוראה שעברה על העם היהודי, ומайдך גיסא – את הקמת מדינת ישראל. שני אלה – השואה והתקומה – הינם, ויושפו להיות, ציריים מרכזיים לכל הגות יהודית רלוונטית, על כן יש לעסוק בהם, על פי התכנית, בהרחבה, תוך כדי שימוש לבזיקה שבין התגברות החילוניות בעם היהודי בדורות האחרונים, לבין השואה והתקומה.

שאייפטו היא, שהלומדים בכל המגמות והמסלולים במערכת החינוך

- על יסודות דתניים,
- על רוחם ובהיקף של בחינת בגרות.

על כן, ראוי לעודד עיון בפרק ההרחבה שבתכנית, גם במסגרות בלתי פורמליות.

אני רוצה להזכיר הוועדה למחשבת ישראל ובראשם למפמ"ר הרב צבי אלימלך נויגרשטי, למ"ר רחמים מלמד-כהן, המפקח המתאים תכניות לימודים ולאנג' לתכניות לימודים על שיתוף הפעולה והסיווע בניבוש הסופי של תכנית לימודים זו.

ברכה,
מתתיהו דגן
ראש מינהל החינוך
דתי

* על מגוון האפשרויות הקשורות בבחינה יפורסמו הנחיות המפמ"ר.

תוכן העניינים

5	א. מבוא
6	ב. עקרונות התכנית
6	ג. המטרות
7	ד. הצעה לארגון ההוראה
	ה. נושאי הלימוד וביבליוגרפיה
8	סוגיה 1. יסודות האמונה
15	סוגיה 2. תורה ומצוות
22	סוגיה 3. עם ישראל – עם סגולה
28	סוגיה 4. תפילה
33	סוגיה 5. דת ומדע
38	סוגיה 6. בחירה, השגחה, שכר ועונש
43	סוגיה 7. אמונות חכמים
49	ו. ספרי עזר להוראת מחשבת ישראל

A. מבוא

ספרות המחשבה היהודית לדורותיה, החל ברב סעדיה גאון עד ימינו, מבארת וממצינה אמיתות יסוד מזרות ישראל בדרך שיטתיות. ספרות זו מבארת את ייחודה ואת אמיתותה של תורה ישראל לעומת דתות אחרות והש侃ות עולם שונות. ספרות המחשבה מבארת בעומת העמיקה את אמיתות היסוך, מציאות ה' בורא עולם ומנהיגו, אשר בחר בעמו ישראל ונתגלה אליו במעמד הר סיני באמצעות נביי האמת.

במסגרת הדיון באmittelות אלו דנו הוגי הדעת לדורותיהם בשאלות עיוניות רבות:

- מהות האדם ותכליות חייו
- שלמות דתית ומוסרית
- ייחודה של המוסריות הדתיות
- היחס בין תבונה להתגלות
- היחס בין יחיד לחברה
- יחיד ועם
- תפקידם של התארגנות מדינית חברתית
- משמעות רעיון הברית והבחירה
- ייחודה של עם ישראל במסגרת האנושות וייעודו בה
- חופש הרצון
- הצדק האלוהי
- רעיון הנגולה

ספרות המחשבה בהיקפה, בעושרה ובעמוקותה היא מקור לגיבוש עמדות והש侃ת עולם על פי מקורות התורה שבכתב וספרות חז"ל. לימוד ספרות זו ניתן בידי הלומדים ידע וכליים לפיתוח כוشرוי החשיבה הדורשים להם לשם דיון ועיוון בבעיות הדור.

- הצורך בעדכון תכנית הלימודים במקצוע מחשבת ישראל נובע מן השינויים שחלו בשנים האחרונות במערכת החינוך העלייסודי הדתי:
1. הורחב מעגל הלומדים העתידיים להיבחן בחינות בגרות, עם כניסה בתיה הספר המקיים הדתיים למעגל של לימוד מחשבת ישראל.
  2. גדל מספר המוסדות התורניים והחינוך התורניות לבנים ולבנות.
  3. הזכאות לטעות בגרות הותנה בבתי הספר העלייסודים הדתיים, בעמידה במבחן בגרות בהיקף של 2 יח"ל, (180 שעות לימוד) בספרות עברית ובמחשבת ישראל.
  4. הוכר כי לימודי מחשבת ישראל הוא מרכיב מרכזי בעיצוב אישיותם והש侃ת עולמים של הלומדים במערכת החינוך הדתי.

ב. עקרונות התכנית

1. התכנית מציעה שבע סוגיות, ופרטות מקורות לימוד מتوزע ספרות המחשבה היהודית לדורותיה.
מבחר המקורות מצביע על רצף ואחדות מחדר-גיסא ועל מגוון של גישות מאידך-גיסא.
2. מקורות הלימוד יהיו בסיס לדיוון עמוק מעמיק בכיתה בשאלות אקטואליות המפורטות לאחר כל נושא.
התכנית כוללת רשימהביבליוגרפיה ממוקנת של מאמרי הגות, כדי לאפשר למורים לקיים דיון עמוק מעמיק בנושאים המוצעים בה.
3. בכל נושא מוצעים מקורות לימוד הון מן ההגות היהודית בימי הביניים והן מן ההגות היהודית בעת החדשה.

ג. מטרות

- התלמידים יבססו לעצם השקפת עולם דתית אשר יסודותיה אמונה באל יחיד, בורא העולם ומנהיגו, הנוטן תורה אמת עם ישראל.
- התלמידים ילמדו לירא את ה' ולאהבו, ולשמור ולקיים את מצוותיו מתוך הכרה פנימית.
- התלמידים יכירו ויבינו את עקרונות היסוד ואת מושגי היסוד של תורה ישראל.
- התלמידים יכירו את אישי הగות המרכזיים ואת השיטות העייניות המרכזיות במחשבה היהודית.
- התלמידים יוכלו לנתח ולהשווות זו לזו את השיטות העייניות השונות.
- התלמידים יכירו את הרץ' ואת האחדות במחשבה היהודית.
- התלמידים, החים בחברה פלורליסטית, יפתחו יכולת במחשבה עצמאית מעמיקה, יכולת לדון בעיות היסוד של היהדות על פי עקרונות התורה ויכולת להתמודד עם השקפות ועם אמונות רוחות.
- התלמידים יגעו ליכולת לימוד עצמאי בספרי היסוד בהגות היהודית.
- התלמידים יקבעו עתים ללימוד מחשבת היהדות במסגרת לימוד תורה מتوزע אהבת תורה.
- התלמידים יידעו לנוכח את השקפותיהם בצורה בהירה ומשמעות, הן בכתב והן בעל פה וירכשו לעצם ניסיון בהתמודדות עם השקפות עולם אחרות.

ד. הצעה לארגון ההוראה.

בכיתות ט' או י' יילמדו מושגי יסוד אלה:

- ייג העיקרים לרמב"ם
- בחירה חופשית
- מצוות ה' – מיוון המצוות וטעמיהן
- תורה שבכתב תורה שבבעל פה
- מידות וקניין
- תורת התשובה

סדר לימוד הנושאים בכיתות ט' ו-י' יהיה על פי שיקולי הנהלת בית הספר. בכיתות י"א או י"ב יעמיקו התלמידים את הלימוד באוטם נושאים ויודגו במיוחד המושגים: מציאות ה', אחדות ה', אינטראקצייתם וקדמותו. כמו כן יועמק הלימוד בעיקרו הבחירה החופשית באמצעות טיפול בעיות כגון "רצון ה'" ובחירה, ידיעת ה' ובחירה.

בכיתות אלו יעיר מיוון מחשבתי של מצוות ה': – מצוות שכליות ומצוות שמייעות, חובות הלבבות וחובות האיברים.

כמו כן יילמדו בכיתות י"א או י"ב הנושאים:

- אמונה – הגדרתה ודרכי השגתה
- מהות האדם ותכליתו. שלמות דתית ושלמות מוסרית
- היחס בין תבונה והתגלות
- עם ישראל – רעיון הברית והבחירה, גלות ונגולה
- היחס בין עם ישראל וארץ ישראל
- מעמד הר סיני, תפילה, אמונה חכמים, דת ומדע

* כל סוגיה היא ייחdet לימוד אחת. ההיקף של כל יחידה הוא 90 שעות לימוד.

ה. נושאי הלימוד וביבליוגרפיה

סוגיה 1. יסודות האמונה

א. רבנו סעדיה גאון, **אמונות ודעתות** (תרגום הר'yi Kapoor), הוצאת המכון למחקר ולהוצאה ספרים "سورא", ירושלים תש"ל.

1. תפקיד השכל בתחום האמונה הדתית
2. הסיבות של מוגבלות ההכרה האנושית
הקדמה: **סעיפים א', ב', ג', עמ' א'** — **עמ' ח' "ולא ספק"**.
3. הגדרת המושג 'אמונה'
סעיף ד', **עמ' י"א** — **עמ' י"ג** "מחבר ובוטח".
4. תפקיד ההכרה השכלית בתחום הדתי
היחס בין תבונה והתגלות
סעיף ה', **עמ' י"ד** — **ט"ז** "מספר זה",
עמ' י"ז "וילוין שכבר" — **עמ' כ"ג** "פירוש התורה".
5. תפקיד ההכרה השכלית בתחום הדתי
היחס בין תבונה והתגלות
סעיף ו', **עמ' כ"ג** — **כ"ט**.
6. סיבות הcpfירה
סעיף ז', **עמ' כ"ט** — **ל"א**.
7. רבבי יהודה הלווי, **הכוזרי** (תרגום יהודהaben שמואל),
הוצאת דבריר, ירושלים תש"ג.
1. ביקורת המחשבה השכלתנית
"הענין האלוהי"
2. פתיחה: **עמ' א'**; **מאמר א'**, **סעיפים י' – מ"ג**, **עמ' י' – ט"ג**.
3. ההתגלות, יסוד האמונה (מעמד הר סיני)
סעיפים פ' – פ"ט, **עמ' כ"ה – ל'**.
4. הייעוד הדתי
סעיפים ק"ד – קי"א, **עמ' ל"ט – מ"ג**.

- .5. הגדרת שם 'אלוהים'
מאמר ד', סעיף א', עמ' קג'—קנ"ד.
- .6. הבחנה בין פילוסוף ו'בעל-דעת'
סעיף י"ג, עמ' קס"ט — עמ' קע"א.
- .7. הגדרת השם המיויחד
.8. היחס בין השם 'אלוהים' לבין השם המיויחד
.9. אברהם אבינו
.10. "טעם" ו"הקשה"
סעיפים ט"ז — י"ז, עמ' קע"א — קע"ה.
- .ג. רבנו משה בן מימון (רמב"ם), **פירוש המשניות** (תרגום הר"י Kapoor),
הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ד.
- .1. תכלית האדם — ידיעת ה'
הקדמה לפירוש המשניות, עמ' כ"א "דע" — עמ' כ"ד "יחסו אליה".
- .2. י"ג עיקרים
הקדמה לפירך חלק, עמ' קמ"א "זמנה שראוי" — עמ' קמ"ה "ASHNA".
- .3. בחירה חופשית
.4. ידיעה ובחירה, רצון ה' ובחירה
הקדמה למסכת אבות, פרק ח', עמ' ר"ס — רס"ג.
- רבנו משה בן מימון (רמב"ם), **משנה תורה** [על פי מהדורות המצויות אצל התלמידים].
- .5. מציאות ה'
.6. אחדות ה'
.7. אי-יגשנותו
.8. היותו בורא עולם
.9. אהבה ויראה
.10. נבואה
.11. מעמד הר סיני
.12. נבואה והלכה
הלכות יסודי התורה פרקים א'—ב', ז'—ז'.

- .13. תשובה
  - .14. בחירה חופשית
  - .15. שכר וענש
  - .16. עבודהת חי
- הלווכות תשובה, פרקים א' – ז'.

ד. הרב יהיאל יעקב וינברג, **שרידי אש**, חלק ד', הוצאה מוסד הרב קוק ירושלים תשכ"ט.

- .1. ייחודה של הדתיות הישראלית
- .2. הדתיות והחכמים
עמ' שס"ב – שס"ג.

ה. הרב יוסף דב סולובייציק, **איש האמונה**, הוצאה מוסד הרב קוק ירושלים – תשכ"ח.

- .1. בדידותו של איש האמונה
- .2. שני תיאורים של בריאות האדם – שני טיפוסי אדם
- .3. שני סוגים קהילה: קהילה טبيعית וקהילת האמונה
עמ' 9 – 28.

ו. הרב צבי יהודה הכהן קוק, **התורה הגואלת א'**.

- .1. על חוב לימוד אמונה
עמ' ד' – ה'.

נושאים לדין על יסוד מקורות הלימוד

1. האם פיתוח האינטלקט מסיע לאדם הדתי?
2. מדוע ישנים אנשים לא דתיים?
3. התגלות ה' – יסוד האמונה הדתית
4. האם מקורה של הדתיות הוא במשברים אנושיים?
5. האם הכרה דתית שכילת מסייעת בעבודת ה'?
6. יהודו של האדם – אחריותו המוחלטת למשיו
7. תפקידו של החינוך ואפשרותו
8. היחס לאסטרולוגיה מבחינה דתית
9. עיקרי אמונה ישראל
10. מדוע יש ליצור חברה מופת?
11. תפקידיה של מדינה בעניין הדתי
12. מהו קנה המייד להערכת מעשי האדם מבחינה דתית?
13. מהי שלמות דתית?
14. היחס בין שלמות מוסרית ושלמות דתית
15. המוסר – חלק בלתי נפרד מן הדת
16. קידום האנושות מבחינה כלכלית וטכנולוגית – האם יש בזה ערך דתי?
17. מגבליותיה של ההכרה האנושית – סיבותיה של מוגבלות זו
18. האם יש לקבוע עיקרים לאמונה?
19. הכרת ה', דבקות בה', אידאלים דתיים
20. האדם הדתי בעולם המודרני, מקומו ובעיותיו
21. התופעה הדתית כתופעה כלל אנושית וכ��;topעה יהודית ישראלית
22. האם יש תפקיד דתי ללימוד מדעים?
23. כיצד יש לחזק לאמונה דתית וכייזד יש לטפח אמונה קיימת?

ביבליוגרפיה למורה

מהות האדם ויעודו, **מחשבת היהדות ג'**, ספריית המורה הדתית, הוצאה משרד החינוך והתרבות, אגף החינוך הדתי, ירושלים תשמ"ב.

אגף החינוך הדתי

אדם ויעודו בשיטת ה"חיזון איש" – לתפיסתם של בעלי הלכה בדורנו, **חיזון האדם ויעודו**, משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים תשכ"ז, עמי מ"א – נ"ד.

אפרתי בנימין

מבוא לשאלת העיקרים, **דעת – כתוב עת לפילוסופיה יהודית וקבלה**, חוברת 11, קיץ תשמ"ג, עמי 19–37.

אריאלי נחום

הדגשת המוסריות ביידוט, **פרויקטים במחשבת הרב** (י"ד סולובייצ'יק), הוצאה המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה, ירושלים תשמ"ד.
פרק י"ח עמי 141–147.

בית-דין אברהם

לחידמות לקביה – היסוד של המוסריות היהודית,
פרק ב', עמי 19–24.

יסוד תורת המוסר של חברה ומשפחה במשנותיהם של ריה"ל ורמבי"ס, **משפחות בית ישראל**, משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים תש"לו, עמי 77–132.

ברישון יונה

טכנולוגיה, אקולוגיה ומוסר היהדות, **הגות – מסע** במחשבת יהודית, יהדות בחברת ימינו, הוצאה משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים תש"ם עמי 109–114.

ברויאר מרדי

אחריות האדם והשגחה בהיסטוריה, **חברה וההיסטוריה**, משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים תש"מ, עמי 513–519.

ברקוביץ' אליעזר

גולדמן אליעזר	חיד וחברה בתפיסת היהדות, חינוך האדם וייעודו , משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים תשכ"ז, עמי רליג-רמיז.
גולדשטייט יוסף	הן הן נוראותיו, ספריית המורה הדתי, משרד החינוך והתרבות, אגף החינוך הדתי, ירושלים תש"י.
גרשוני יהודה	אמונה דרך מחקר ואמונה דרך התגלות בהיסטוריה, דרכי אמונה ביהדות , משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים עמ' 9-33.
לוסטיג שאול	חינוך לאמונה, חינוך האדם וייעודו , משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים תשכ"ז, עמי מ"א-נ"ד.
לוינגר יעקב	ייחודה של האמונה הישראלית, בין שגרה לחידוש , הוצאת דעתך, ירושלים תש"ג, עמ' 18.
ליקטנסטיין אהרון	האדם והטבע, הפן החברתי, הגות – מסך למחשבת יהודית, יהדות בחברת ימינו , משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים תש"מ, עמ' 101-108.
לנדאו דב	דורנו בצלו של טובל קין, חברה וההיסטוריה , משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים תש"מ, עמ' 189-206.
לרנר ביאליק	מהות האדם ובריאתו בחלוקת בית הלו ובית שמאי, חינוך האדם וייעודו , משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים תשכ"ז, עמ' רציה-שיה.
נויגרשל צבי אלימלך	חינוך לאמונה, טלוי אורות , שנתון מכללת אורחות-ישראל, אלקנה תש"נ, עמ' 153-168.
פלק זאב	יחיד וציבור במחשבת ישראל, חברה וההיסטוריה , משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים תש"מ, עמ' 51-55.

רונן אברהם

על התפיסה הכלכלנית בחינוך, ספריית המורה הדתי, משרד החינוך והתרבות, אגף החינוך הדתי, ירושלים תשל"ח.

שבד אליעזר

היהודי הבודד והיהדות, **על האמונה**, ספריית אופקים, הוצאה עם עובד, תל-אביב תשמ"ז, פרק שישי עמ' 96-104.

שטרן אליעזר

האדם וייעודו על פי השקפת "תורה עם דרך ארץ"
חינוך האדם וייעודו, משרד החינוך והתרבות,
המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים תשכ"ז, עמ'
שפ"ג-שצ"ו.

סוגיה 2. תורה ומצוות

א. רבנו סעדיה גאון, **אמונות ודעתות** (תרגום הר'yi קאפק), הוצאת המכון למחקר ולהוצאה ספרים "סורה", ירושלים תש"ל.

1. תפקיד מצוות ה'
2. העקרונות השכליים שביסוד תריאיג המצוות
3. מצוות שכליות — מצוות שמעיות
4. אמות הנבואה
מאמר ג', **הקדמה וסעיפים א'-ה**, עמ' קט"ז-קכ"ט.

ב. רבנו בחייaben פקודה, **חובות הלבבות** (תרגום הר'yi קאפק), הוצאת הוועד הכללי ליהודי תימן, ירושלים תש"ג.

1. חובות לבבות וחובות איברים
2. חיוב חובות הלבבות חובה החלטית
3. היחס בין חובות לבבות וחובות איברים (= היחס בין התודעה והמעשה)
הקדמה: עמ' ט"ז "אבל ידיעת הדת" — עמ' כ"א "לידיעת חובות האיברים". עמ' ב"ג "ואמרתי" — עמ' ב"ז "מתחת אין עוד".

ג. רבבי יהודה הלוי, **הכוורי** (תרגום יהודהaben שמואל) הוצאת דבר, ירושלים תש"ג.

1. האידיאל הדתי — דבקות בה'
2. פיתוח "הענין האלוהי" בעם ישראל
3. אין להתרך אל האלה כי אם על ידי מצוות האלה עצמן
4. מעשי התורה "דומים לייצרי הטבע"
5. דמות החסיד
6. מיוון המצוות
7. תפילה וברכות
8. מעמד הר סייני
9. הלכה ונבואה

מאמר א', **סעיפים: ע"ט, עמ' ב"ג-כ"ה;**
פ"ז-פ"ט, עמ' כ"ז-ל.

מאמר ב', **סעיפים: כ"ה-כ"ז, עמ' ס"ד-ס"ח;**
מ"ז-נ, עמ' ע"ג-ע"ז.

מאמר ג', **סעיפים: ה'—י"ב, עמ' צ"ט-ק"ז;**
כ"ג, עמ' ק"כ-קכ"ב;
ל"ט-מ"ב, עמ' קכ"ז-קל"א;
נ"ג, עמ' קל"ז-ק"מ.

ד. רבנו משה בן מימון (רמב"ם), **פירוש המשניות** (תרגום הר"י Kapoor), הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשנ"ד.

1. תיקון המידות, בריאות הנפש

2. המעשה והתוודה

הקדמה למסכת אבות, פרקים ד'–ה', עמ' דנ"א – רג"ה.

רבנו משה בן מימון (רמב"ם) **משנה תורה** [על פי מהדורות המצוייה אצל התלמידים]

3. אילו אורחות חיים מן הראי שנטף בחברתנו?

הלכות דעתך פרקים א'–ג', ו'–ז'.

רבנו משה בן מימון (רמב"ם) **מורה נבוכים** (תרגום הר"י Kapoor), הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תש"יב.

4. טעמי מצוות

5. מטרות התורה

חלק ג' פרקים כ"ז, כ"ז, ל"א.

6. אין הקב"ה משנה טבע בני אדם בדרך נס

חלק ג' פרק ל"ב (עמ' שם"ח "וירודע אני" – שם"ט "הצווילו").

ה. רבנו משה בן נחמן (רמב"ן) **פירוש התורה**, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תש"יט.

1. כלל בדבר הטעם של מצוות רבות
שמות י"ג, ט"ז, ד"ה "ולטוטפת בין עניין".

2. מצוות כלויות

ויקרא י"ט, ב', ד"ה "קדושים תהיו"
דברים ו', י"ח, ד"ה "וועשית הישר והטוב".

3. בעניין טעמי המצוות
דברים כ"ב, ו', ד"ה "כִּי יָקְרָא קֹן צְפּוּר".

ו. רבי אברהם בן הרמב"ם, **הمسפיק לעובדי ה'**, הוצאת סليمאן בן דוד ששון, ירושלים התשכ"ה.

1. קיום המצוות כפי המוטל

2. קיום המצוות לפי תכליתו וכוונתו
פרק ההליכה בחוקות התורה.

- ז. **ספר החינוך** (מהדורת הרב חיים דב שעוועל, (מהדורה שלוש עשרה) הוצאה
מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"ב.
1. שלא לשבור עצם מן הפסח
שורש המצווה — מצווה כ', עמי ע"ג—ע"ד.
  2. מצוות שמירת קרכעות
shoreש המצווה — מצווה ס"ט, עמי קכ"ב—קכ"ג.
  3. בניין בית הבחירה
shoreש המצווה — מצווה צ"ה, עמי ק"ג—קנ"ד.
  4. מצוות ברכת המזון
shoreש המצווה — מצווה תכ"ח, עמי תקמ"ז—תקמ"ט.
- ח. **רבי יוסף אלבו, ספר העיקרים**, הוצאה מהברות בספרות בסיווע מוסד הרב
كوك, תל-אביב תש"י"א.
1. הגדרת מושג דת
  2. מיוון הדתו. מקורה ותכליתה של כל דת
  3. עדיפותה של הדת האלוהית על הדת הנימוסית
מאמר א': פרקים ז'—ח', עמי 70–80.
  4. ביקורת תורת תכליות האדם של הפילוסופים
  5. מהות האדם. במה ישיג שלימותו
מאמר ג': פרקים ג'—ה', עמי 333–354.
  6. מעשה וכוכנה
פרקים כ"ז—כ"ח, עמי 497–508.
- ט. **רבי יהודה ביר** בצלאל ליוואי (Mahar"l), **תפארת ישראל**, הוצאה פרדס,
תל אביב, תש"י"ד.
1. המצוות פועלות אלוהיות
פרקים א'—ב'.

ר. הרב אברהם יצחק הכהן קוק. **חזהן הצמחונות והשלוט מבחינה תורנית**, העורך הרב דוד כהן – הנזיר, דפוס קריית נוער, ירושלים.

.1. עקרונות להסבירו המצוות

אפיקים בנגב, סעיפים: א' – ג', עמ' ז' – ז'; ז' – ז', עמ' י"ג – ט"ו; ט' – י"א, עמ' י"ז – י"ט; י"ג, עמ' כ"א – כ"ב.
טללי אוזרות, סעיפים: א' – ב', עמ' מ"ז – מ"ח; ז' – ז', עמ' נ"ה – נ"ו.

נושאים לדיוון על יסוד מקורות הלימוד

1. האם ראוי לתת טעמי למצוות ה'?
2. האם הקב"ה ציווה לעשות את הטוב או מה שהקב"ה ציווה הוא הטוב שלעצמם?
3. תכילת קיום מצוות ה'
4. מצוות — ערכיים (השווואה)
5. מצוות — מילונים שונים
6. מעשה וכוונה
7. מצוות קלות ומצוות חמורות — האם קיימת הבחנה כזוatta, לפי איזה קנה מידת אפשר להבחן?
8. מדוע נקבעו בתורה שכpective ובתורה שבעל פה דרכי מדוייקות להתנהגות לאדם?
9. מדוע יש לקבוע מצוות חברתיות במסגרת תורה ה'.
10. האם יש תחומים ניטרליים (= מעשים שאינם אסורים אך גם אינם מחויבים על פי התורה)?
11. "דברי הרשות" — מה מעמדם מבחינה דתית?
12. מבחינה דתית — מהו אורח החיים הרואוי?
13. המצוות כמחנכות את האדם
14. מימוש רצון ה' כאידיאל דתי
15. אוטונומיה והטרונומיה
16. רישון יצרים — במה חשיבותו?
17. האם ה"פרישות" היא אידיאל מבחינה דתית?

ביבליוגרפיה למורה

משמעות הדתית של ההלכה, **ערבי היהדות – קובץ הרצאות**, הוצאת מהברות לספרות, תל אביב עמי 24–31.

טעמי המצוות כבעיה חינוכית, **טעמי המצוות בימינו**, הוצאת אמונה ירושלים תש"ק, עמי לי'–מ"ט.

דקדוקי מצוה, **ערבי לב**, הוצאת אברהם ציוני עמי 43–35.

דקדוקי מצוה, **אל המקורות א'**, הוצאת תנועת אל המקורות, בני ברק תש"יו, עמי 92–96.

טעמי המצוות במשנת הרב (איי הכהן קוק), **שיטתו של הרב – בעיות נבחרות**, משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, תשכ"ג, עמי לי'–נ"ה.

טעמי המצוות בדורנו, **דורנו מול שאלות הנצח**, הוצאת המדור הדתי במחלקה לענייני הנוער והחלוץ, ירושלים תשכ"ג, עמי 44–59.

המצווה כנתון יסודי של הדת, **טעמי המצוות בימינו**, הוצאת אמונה, ירושלים תש"ק, עמי הי'–כ"ב.

טיב השאלה, **טעמי מצוות בספרות ישראל**, הוצאת המדור הדתי במחלקה לענייני הנוער והחלוץ, ירושלים תשכ"ט, עמי 11–13.

עלמו של מקיים מצוות, **אל המקורות א'**, הוצאת תנועת אל המקורות, בני ברק תש"יו עמי 11–14.

חוק ומוסר, **כך דרכו של תלמוד**, הוצאת אקדמוני ירושלים תשמ"ד, עמי 66–96.

המצוות ותכליתן, **הגינוי עויזיאל חלק ב**, הוציאו הוועד להוצאה כתבי הרב זצ"ל, תשנ"ב, עמי 47–69.

אורבן אפרים אלימלך

ברוייאר מרדכי

בר-שאול אלימלך

ברט אהרון

גולדרמן אליעזר

היינמן יצחק

ולבה שלמה

זילבר משה

עויזיאל בן ציון-חי

רונן אברהם

חופש וסמכות במחשבת החינוך הדתי, משרד
החינוך והתרבות, אגף החינוך הדתי, ספריית המורה
הדתית, ירושלים תשע"ה.

רפאל דב

האם אפשר להכיר טעמי מצוותן טעמי המצויות
בימינו, הוצאת אמנה ירושלים תש"ך, עמי כ"ה – ל'ג.

סוגיה 3. עם ישראל – עם סגולה

א. רבבי יהודה הלווי, הכוזרי (תרגום יהודה בן שמואל), הוצאה דבריר, ירושלים תש"ג.

1. העניין האלוהי – סגולה יהודית של עם ישראל
2. ישראל ואומות העולם
3. עם ישראל בגלות
4. ארץ ישראל – המקום שבו נגייע עם ישראל למלאו שלמוותו
מאמר א', סעיפים: י' – י"ב, עמ' ט';
פ"ג – פ"ט, עמ' כ"ה – ל';
צ"ה – צ"ז, עמ' ל"א – ל"ז;
ק"ט, עמ' מ' – מ"ב;
ק"ג – קט"ז, עמ' מ"ג – מ"ה.
מאמר ב', סעיפים: י' – י"ז, עמ' נ"ב – נ"ז;
כ"ב – כ"ד, עמ' ס"א – ס"ד;
כ"ט – מ"ד, עמ' ס"ח – ע"ג;
נ"ח – ס"ג, עמ' פ"א – פ"ג.
מאמר ד', סעיפים: כ' – כ"ג, עמ' קע"ו – קע"ט.

ב. רבנו משה בן מימון (רמב"ס), איגרת תימן (תרגום הר"י קאפק), הוצאה

מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"ז

או

רמב"ס, איגרת תימן (מהדורת רמב"ס לעם, כרך כ'), הוצאה מוסד הרב
كوك, ירושלים תש"ך.

1. יהודו של עם ישראל
2. מקור השנהה לעם ישראל וביתויה השונים
3. מעמד הר סיני
עמ' י"ט – כ"ג או שם, עמ' קי"א – קל"ז.

רבנו משה בן מימון (רמב"ס), משנה תורה,

4. מקורה של עבודה זרה בעולם

5. אברהם אבינו ועם ישראל

הלכות עבודה זרה, פרק א'.

ג. רבבי יוסף אלבו, ספר העיקרים, הוצאה מחברות לספרות בסיוウ מוסד הרב
كوك, תל אביב תש"ייא.

.1. בחירתם עם ישראל על ידי הקב"ה
מאמר שלישי, פרקים ל"ז – ל"ז, עמ' 550 – 566.

.2. רביה יהודה ב"ר בצלאל ליוואי (מהר"ל), נצח ישראל, הוצאה פרדס, תל
אביב תש"יד.

.1. בחירתם עם ישראל היא בחירה כללית
פרק י"א.

.ה. הרב אברהם יצחק הכהן קוק, סדור תפילה עם פירוש עולת ראייה, כרך
ב', הוצאה מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ב.

.1. אהבת הי'
קדמה לשיר השירים, עמ' ג' – ד'.

הרבי אברהם יצחק הכהן קוק, שבת הארץ – הלכות שביעית, הוצאה
מוסד הרב קוק, ירושלים תש"א.

.2. סגולת ישראל

.3. היחס בין עם ישראל לארץ ישראל

.4. תפקיד הגלוות

.5. דרך הגאולה

קדמה, עמ' ז' – י"ג.

איגרות ראייה (כרך ב'), הוצאה מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ב.

.6. סגולת ובחירה
איגרת תקנ"ה, עמ' קפ"ז "ידע הדר"ג (הדרת גאונו) – קפ"ט "הוא
עולם הבא עצמו".

.1. הרב ייחיאל יעקב זינברג, לשאלת מיهو יהודי, שrido'i ash חלך ד', הוצאה
מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ט.

.1. ייחודה של הלאומיות הישראלית
עמ' שע"ה – שפ"ה.

.2. הרב יוסף דב סולובייצ'יק, קול דודי דופק, איש האמונה,
הוצאה מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ח.

.1. שיש דפיקות – משמעות הקמתה של מדינת ישראל

.2. ברית גורל וברית ייעוד

.עמ' 77-99.

ח. הרב פרופי יהודה לוי, האומה והארץ, מול אתגרי התקופה,
הווצאת עולם הספר התורני, ירושלים התשנ"ג.

- .1. לאומיות יהודית
  - .2. ציונות מבט תורני
  - .3. מדינת ישראל כאתגר
  - .4. קידוש השם כמניע לעבודת ה'
  - .5. שלטון היהודי היום — מבט הלכתי
  - .6. משטר כלכלי תורני
  - .7. המשמעות של יישוב ארץ ישראל
  - .8. החזרת שטחים
  - .9. היחס לאומות העולם
  - .10. יחס היהודי-גוי
- עמ' י"א-נ"ד.

נושאים לדין על יסוד מקורות הלימוד

1. בחירת עם ישראל — משמעותה
2. מדוע נבחר עם ישראל?
3. הקשר בין עם ישראל לארץ ישראל
4. ישראל ואומות העולם
5. היחס כלפי יהודים שאינם שומרי תורה
6. הנלות — משמעותה מבחינה דתית
7. תחומי גאולת ישראל
8. מקור שנאת הגויים לעם ישראל
9. ייחודה של האומות הישראלית
10. מעמדה הדתי של מדינת ישראל
11. יעוזו של עם ישראל
12. מדוע ארץ ישראל היא מקומו של עם ישראל?

ביבליוגרפיה למורה

- ישראל יהודים ויהודות**, הוצאה משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות ותורנית, ירושלים תש"ד.
- זהות היהודית בתמורות של גולה וגולה, גאולה ומדינה, משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות ותורנית, ירושלים תש"ט, עמ' 141-148.
- התרומה הרוחנית של מדינת ישראל לאנשות, **המדינה בהגות היהודית**, משרד החינוך והתרבות, האגף לתרבות ותורנית, עמ' 234-238.
- מי ריאנס ואחרוניים, ספריית המורה הדתי, הוצאה משרד החינוך והתרבות, אגף החינוך הדתי, ירושלים.
- תורה חוק ואומה, **ציוני דרכך**, הוצאה עם עולם, תש"יו, עמ' 9-38.
- תהליך הגלות והגאולה, גאולה ומדינה, הוצאה משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות ותורנית, ירושלים תש"ט, עמ' 141-148.
- עם לבדד ישכון, **אל המקורות א'**, הוצאה תנועת אל המקורות, בנימברק, תש"ו, עמ' 197.
- על ישראל וארצו (ויכוח עם פרופ' אי. טוינבי), משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדagogית, אגף הנוער, תש"ה.
- עם לבדד ישכון, (ויכוח עם פרופ' אי. טוינבי), הוצאה ספריית מעריב, 1976, עמ' 21-51.
- מדינת ישראל – שניות וACHINE, **עם לבדד ישכון**, הוצאה ספרית מעריב 1976, עמ' 161-166.
- يיחודה של עם ישראל, **ישראל ומשבר הציויליזציה המערבית**, הוצאה שוקן תל אביב תש"ב, עמ' 13.
- אורבן אפרים אלימלך ברשון יונה ברגמן שמואל הוגו ברנסטיין ישעיהו ברוייר יצחק ברקוביץ' אליעזר הרץוג יעקב לבנה אליעזר

<p>הערות מתודיות על "הקדמה לשיר השירים", באורו, עינויים במשנתו של הראייה קוק זצ"ל, הוצאת המחלקה לחינוך ותרבותות תורניות בגולה, ירושלים תשמ"ו, עמי 514–517.</p> <p>מעמדו של היהודי החילוני בימינו, שנה בسنة הוצאה היכל שלמה, ירושלים תשמ"ט, עמי 337–349.</p> <p>מושג המדינה בהגותו של הראייה קוק, המדינה בהתורות היהודית, משרד החינוך והתרבות, האגף לתרבותות תורנית, ירושלים תשמ"ב, עמי 219–224.</p> <p>ישראל וגואלו (ילקוט מקורות), משרד החינוך והתרבות, אגף החינוך הדתי, ירושלים תש"ה.</p> <p>על היסטוריה וההיסטוריה של מקרא, חברה וההיסטוריה, הכינוס השני למחשבת היהדות, הוצאה משרד החינוך ותרבותות, המחלקה לתרבותות תורנית, ירושלים תש"ם, עמי 351–367.</p> <p>ארץ ישראל במחשבת ישראל, אמונת עם ישראל ותרבותו, הוצאה שי זק, עמי 68.</p> <p>עם ישראל וארצו במשנת ריה"ל, אמונת עם ישראל ותרבותו, הוצאה שי זק, עמי 79.</p>	<p>LIBOBIVI' נחמה</p> <p>עמיטל יהודה</p> <p>רוזנברג שלום</p> <p>קל יהודה</p> <p>שביד אליעזר</p>
--	---

סוגיה 4. תפילה

- א. רבנו בחייaben פקודה, **חובות הלבבות** (תרגום הר'yi קאפק), הוצאה הועוד הכללי ליהודי תימן, ירושלים תש"ג.
1. נוסח קבוע לתפילה – הסבר
  2. מעשה וכוונה
שער חשבון הנפש פרק ג', עמ' שמ"א,
"זה אופן התשיעי" – שם"ז "עשה רמייה וגוי".
- ב. רבבי יהודה הלוי, **הכזרי** (תרגום יהודהaben שמואל), הוצאה דבר, ירושלים תש"ג.
1. תפקידה של התפילה
  2. הסברים לברכות
  3. כוחה של תפילת הציבור
מאמר ג' סעיף ה', עמ' צ"ט – ק"ב; סעיף י"א, עמ' ק"ח "ושוב" – ק"ז;
סעיפים י"ז – י"ט, עמ' קי"א – קי"ז.
- ג. רבנו משה בן מימון (רמב"ם), **ספר המצוות**, [על פי מהדורה המצוחה אצל התלמידים] – מצוות עשה.
1. מצוות תפילה
מצווה ה', והשגות הרמב"ן על מצווה זו.
- ד. רבבי יוסף אלבו, **ספר העיקרים**, הוצאה מחברות בספרות בסיוウ מוסד הרב קוק ירושלים התש"י".
1. עניינה של תפילה
  2. אפשרותה של תפילה
  3. נוסח קבוע לתפילה – מדוע?
  4. מה הן הסיבות כאשר אין התפילה משיגה את מטרתה?
מאמר ד': פרק ט"ז, עמ' 667–671; פרק י"ח, עמ' 677–682;
פרקם כ"ג – כ"ד, עמ' 707–718.
- ה. רבבי יהודה ביר בצלאל ליוואי (מהרי"ל), **נתיבות עולם**, הוצאה פרדס, תל אביב תש"י".
1. התפילה היא עבודה – הסבר

- .2. תפילות אבות תקנות — הסבר
 .3. תפילות נגד תלמידים תקנות — הסבר
 .4. זמני תפילה
 נמי בעבודה, פרק ג'.
- .1. רבינו משה חיים לוצאטו, **דרך ה'**, הוצאה מוסד הרב קוק ומחברות לספרות
 תל-אביב, התש"ייט.
- .2. עניין התפילה
 חלק ד', פרק ה', עמ' 167–169.
- .3. הרב שמשון רפאל הירש, **חורב**, הוצאה פלדהיים, ניו-יורק תש"יג.
- .4. מהותה של תפילה
תפילה א' – ג', עמ' 459–461.
- .5. הרב אברהם יצחק הכהן קוק, **סידור תפילה עם פירוש עלות ראה**, כרך
 א', הוצאה מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ב.
- .1. הדרכת התפילה וחלקה
 .2. תפילת הנשמה
 .3. לעולם יספר אדם שבחו של מקום
 .4. העושה תפילתו קבוע אין תפילתו תחנונים
 .5. עמידה, שיחה, פגיעה
 .6. לעולם יהא אדם זהיר בתפילת המנחה
 עניין תפילה סעיפים א' – ז' (עמ' י"ד – י"ח)
 התפילה המתמדת של הנשמה, סעיפים א' – ג', עמ' י"א;
 סעיפים ו' – ז', עמ' י"ג.
- .7. הרב אליהו אליעזר דסלר, **מכtab מאליהו חלק ב'**, הוצאה חבר תלמידיו,
 בני ברק תשכ"ד.
- .1. תפילת אברהם עבור סודם
 .2. גדרי תפילה
 עמ' 187–183.
- .3. תפילה מتوزע התבטלות
 עמ' 193–190.

מכتب מאליהו חלק ג'

- .1. תפילה
- .2. התעלות האדם על ידי תפילה
עמ' 62-69.

ד. הרב יוסף דב סולובייצ'יק, איש האמונה, הוצאה מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ח.

- .1. מהות התפילה – ברית
- .2. תפילה ונבואה
עמ' 33-41.

נושאים לדין על יסוד מקורות הלימוד

1. תפילה עבודה שבלב, משמעויות שונות
2. מהותה של תפילה
3. תפילה חופשית ותפילה מנוסחת וקבועה
4. האם אפשר לשנות גורת הי'
5. מדוע נקבע נוסח קבוע לתפילה?
6. מושג הכוונה
7. זיכון הנפש
8. מקורה של תפילה
9. תפילה הציבור – כוחה ותועלתה
10. תפקיד התפילה לפי זמנה
11. תפילה ונבואה
12. חופש ומשמעות מבחינה דתית
13. סוגים תפילה
14. ברכות לסוגיהם
15. חפנויות אל הי'

ביבליוגרפיה למורה

- בר-שאול אלימלך,
תפילה, מצווה ולב, הוצאת א. ציוני (תשט"ז), עמ' 124–95.
- תפילה ולב, מעינות, תפילה, הוצאת המחלקה לחינוך ותרבותות תורנית, ירושלים תשכ"ד, עמ' 60–64.
- יעקובסון יששכר,
מסכת הרעונות של הסידור, מעינות, תפילה, הוצאת המחלקה לחינוך ותרבותות תורנית, ירושלים תשכ"ד, עמ' 91–65.
- ליפשיץ חיים,
עינויים בסידור התפילה, מעינות, תפילה, הוצאת המחלקה לחינוך ותרבותות תורנית, ירושלים תשנ"ד, עמ' 325–303.
- רוזנברג שלום,
תפילה והגות יהודית, התפילה היהודית המשך וחידוש (עורק חי'ג כהן), הוצאת המכון ליהדות זמננו, ירושלים תשל"ח, עמ' 85–122.
- רוטשילד יעקב,
עבודה שבלב ותפילת קבוע, מעינות, תפילה, הוצאת המחלקה לחינוך ותרבותות תורניות, ירושלים תשנ"ד, עמ' 294–302.
- שביד אליעזר,
המייחלים לתפילה, אמונה עם ישראל ותרבותו, הוצאה שי זק, עמ' 96–108.
- שטיינזלץ עדין,
חינוך לתפילה, התפילה היהודית המשך וחידוש (עורק חי'ג כהן), הוצאת המכון ליהדות זמננו, ירושלים תשל"ח, עמ' 207–218.

סוגיה 5. דת ומדע

א. רבנו משה בן מימון (רמב"ם), **מורה נבוכים** (תרגום הר"י קאփ), הוצאה
מוסד הרב קוק, ירושלים תש"יב.

1. הדרך אל החכמה האלוהית, תפkid לימוד המדעים וסדר לימודם
פרק ל"ד, הסיבה השלישית, עמ' נ' – נ"ג.
2. חידוש העולם
פרק כ"ה, עמ' ר"ט – דכ"א.

ב. רב יהודה ביר בצלאל ליוואי (מהרי"ל), **באר הגולה**, הוצאה פרדס, תל-אביב
תש"ד.

1. הבחנה בין הסיבה הטבעית (מדע) והסיבה האלוהית (דברי חז"ל)
הбар השישי, עמ' 103 "התלונה הששית" – עמ' 104 "ראויים זהה".
2. הרב שמישון רפאל הירש, איגרות רשייר הירש אל רבינו פנחס משה אלחנן וכסלר,
ספריית המורה הדתי, **מחשבת ישראל ב'**,
הוצאת משרד החינוך והתרבות, אגף החינוך הדתי, ירושלים, תש"ז.
3. הבחנה בין התחום הניסיוני של המדע והתחום התיאורטי
ידיעות חז"ל בתחום המדע
3. חז"ל משתמשים במידעויותיהם המדעיות להדרכה מוסרית

ד. הרב אברהם יצחק הכהן קוק, **איגרותראייה א'**, הוצאה מוסד הרב קוק,
ירושלים תשכ"ב.

1. העיקר היא הידעעה העולה מכל העניין לדעת הי'
איגרת צ"א, עמ' ק"ה – ק"ג.
2. אין כלל עיקר של תורה בספר עבדות פשוטות
3. העיקר הוא התווך
4. כלל גדול במלחמות הדעות
איגרת קל"ד, עמ' קס"ג – קס"ד.

הרב אברהם יצחק הכהן קוק, **אדר היקר ועקביו הצאן**, הוצאה מוסד הרב
קוק, ירושלים תשכ"ז.

5. "אין יחש לתורה מצד הנגלה שבה כי אם לידעת האלוהות והמוסר"

6. "הכפירה המוסרית היא היסוד לבניון הכפירה המתדמת להיות כפירה מדעית"
עמ' ל"ו, "ע"כ התקומות ההפירה"—עמ' מ"ג, "לכוא על ישראל".

ה. דיר יצחק רפאל הלוי עזין, **אמת מדעית ואמת דתית**,
בשדה חמץ תשכ"ה.

1. אף האמת המדעית בנויה על "אמונות"
המדוע והדת מספקים צרכים שונים של האדם
עמ' 79-110.

ו. הרב אלימלך בר-שאול, **מערכי לב**, הוצאה אי' ציוני תל-אביב,
1. כמה דברי הסבר על חולשותיו הייסודיות של השיקול השכלי
פרק י"ג.

ז. הרב ד"ר יחזקאל אפשטיין, **אמונות היהדות**,
הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תשכ"ה.
1. אבולוציה ומעשה בראשית: "ככל שהמדוע מוסיף ומתקרב לידיעת האמת
המלאה... כן תלך האחדות בין המקרא והמדוע... ותעשה גלויה ושלימה
יותר".
פרק עשרי, עמ' 97-103.

ח. **אמונה דת ומדוע, הכוינוס השנתי למחשבת היהדות**, שנה י"א, הוצאה
משרד החינוך והתרבות, המכילה לתרבות תורנית, ירושלים תשכ"ו.

1. פרופ' יהודה אליצור, אמונה ומדוע בפרשנות המקרא — עקרונות תחומיים
ומגמות,
שם, עמ' קכ"ג-ק"מ.

2. פרופ' אליעזר גולדמן, הגדים מדעיים והגדים דתיים, מספר הבדלים
יסודיים באופיים,
שם, עמ' קנ"ז-קמ"ז.

3. פרופ' ישעיהו ליבוביץ', סימפוזיון יחס גומלין בין דת ומדוע,
שם, עמ' רנ"ט-רע"ד.

ט. הרב מנחם מי שניאורסון, **אגרות קודש מכ"ק אדמו"ר שליט"א**, הוצאה
מכון ליבוביץ', כפר חב"ד, תש"ם.

1. ההוכחה למציאות הבורה

פרק א', עמ' 3-8.

המשך למכtab א', עמ' 9-11.

2. במדע המודרני קיימים עיקרונות ההסתברות בלבד
פרק ג'.

3. התורה אמת מוחלטת

עמ' 41-46.

4. המשך למכtab הקודם

עמ' 46-47.

5. אין קוונפליקט בין אמונה ומדע
עמ' 48-50.

כ. פרופ' יהודה לוי, **יהדות ומדע**, הוצאה כנה, ירושלים 1987.

1. התורה אמו הורתו ומדריכתו של המדע

פרק ב', עמ' 29-53.

2. סתיות בין תורה ומדע ממשיות או דמיוניות?

פרק ז', עמ' 118-136.

נושאים לדיוון על יסוד מקורות הלימוד

1. תפkid הלימודים המדעיים מבחן דתית
2. סמכות חז"ל בתחום מדע
3. האם התורה והנבאים מלמדים מדע?
4. תוקפה של האמת המדעית
5. תוקפה של האמת הדתית
6. עובדות ותיאוריות מדעיות
7. המדע בשירות התורה
8. היחס לביקורת המקרא.

ביבליוגרפיה למורה

התייחסות תורנית למדע, אל המקורות ג', הוצאת תנועת אל המקורות, בני ברק, עמ' 241-248. הmadע בשירות היהדות, יהודות ומדע, הוצאת כהן, ירושלים 1987, עמ' 57-74. על העדר סטירה בין מדעי הטבע ובין התורה, אל המקורות ג', הוצאת תנועת אל המקורות, עמ' 231-235. העימות בין דת ומדע – תולדות ותמות, אל המקורות ג', הוצאת תנועת אל המקורות, עמ' 236-240. הלקחים האמוניים של המדע, דרכים לאמונה בה יהדות, הוצאה משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים, עמ' 163-167. תורה ומדע בהגות היהודית החדשה, משרד החינוך והתרבות, האגף לתרבות תורנית, ירושלים תשמ"ח, עמ' 7-62. שער אמונה – נעלים או פתוחים למדע, דרכים לאמונה ביהדות, הוצאה משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים 169-176. הmadע בתפיסת היהדות, צורך או ערך? (סימפוזיון), אמונה דת ומדע, הוצאה משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, עמ' י"א-ג"ז.	דומב סייריל לוי יהודה עציון יצחק רפאל קובלבסקי אברהם קרקובר יהודה רוזנברג שלום שטרן אליעזר

סוגיה 6. בחירה, השגחה, שכר ועונש

א. רבנו סעדיה גאון, **אמונות ודעתות** (תרגום הר"י קאפק), הוצאת המכון למחקר ולהוצאת ספרים "סורה", ירושלים תש"ל.

1. הוכחות לעקרון הבחירה החופשית
מאמר ד', סעיפים ג' – ד', עמי קנ"ה – קנ"ט.

2. עולם הבא – עולם הגמול

גמול רוחני וגמול נשמי

מאמר ט', סעיפים א' – ב', עמי דס"א – דס"ג.

ב. רב**י יהודה הלוי, הכוורי** (תרגום יהודה אבן-שמעואלי), הוצאת דבר, ירושלים תש"יג.

1. שכר העולם הבא
מאמר א', סעיף ק"ג, עמי ל"ח – ל"ט;
סעיפים ק"ט – ק"י, עמי מ' – מ"ב.

ג. רב**נו משה בן מימון** (רמב"ם), **פירוש המשניות**, הוצאת מוסד הרב קוק,
ירושלים תשכ"ה.

1. הקדמה למסכת אבות
פרק ח', עמי דס" – דס"ג.

רב**נו משה בן מימון** (רמב"ם), **משנה תורה**, [מהדורה המצוייה אצל התלמידים]

2.בחירה חופשית

3. גזירה ובחירה

4. ידיעה ובחירה

הלכות תשובה פרקים ה' – ו'.

רב**נו משה בן מימון** (רמב"ם), **אגרת תימן** (תרגום הר"י קאפק),
הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"ז.

5. השגחת הי על עם ישראל

6. מעמד הריסיני

עמי כ"ו, "וכבר הבטיח" – עמי כ"ט, "ועמדו באמונתם".

ד. רבנו משה בן נחמן (רמב"ן), פירוש על התורה, הוצאה מוסד הרב קוק,
ירושלים תש"ט.

1. עניין הנהגת העולם על ידי הי'
בראשית י"ז – א' ד"ה "אל שדי", עמ' צ"ח – ק'.
  2. עניין הנהגת הי' את העולם
יעודי התורה
שםות ז' – ב', ד"ה "וזכר אליהם אל משה",
עמ' ש"ב – עמ' ש"ד "אשר נתנה".
  3. הנהגת העולם
  4. נס נסתר
  5. נס וטבע
- ויקרא כ"ו – י"א ד"ה "ונתתי משכני בתוככם", עמ' קפ"ד – קפ"ו.

ה. רבינו משה חיים לוצאטו, דרך ה',
הוצאת מוסד הרב קוק ומחברות לספרות, תל-אביב התש"ט.

1. תכלית הבריאה
2. על ידי האדם מתגשמת תכלית הבריאה
3. היחס בין העולם הרוחני והעולם הגשמי
חלק א', פרקים ב' – ג', עמ' 15 – 29; פרק ה', עמ' 39 – 46.
4. בעניין השגחת הי'
חלק ב', פרק א', עמ' 49 – 51; פרק ג', עמ' 60 – 73;
פרק ה', עמ' 85 – 82; פרק ח', עמ' 94 – 99.

ו. הרב אברהם ישעיהו קרלייך, חזון איש על ענייני אמונה וביטחון, הוצאה
הרבי שמואל גריינמן, ירושלים תש"יד.

1. הגדרת מושג הביטחון
2. קשר בין האדם והברור
פרק ב', עמ' ט"ז – כ"א; פרק ז', עמ' ס"ד – ס"ט.

ז. הרב אליהו אליעזר דסלר, מכתב מאליהו א', הוצאה חבר תלמידיו, ירושלים
תש"ט.

1. קונטרס הבחירה
עמ' 111 – 120.

נושאים לדיוון על יסוד מקורות הלימוד

1. בירור מושג ההשגחה
2. שכר ועונש גשמי ורווחני
3. מדוע אין התורה עוסקת בפירוש בעניין העולם הבא?
4. מהו העולם הבא?
5. נס וטבע
6. הנהגת הי את העולם — הנהגות שונות
7. ביטחון בה' והשתדלות
8. השגחת הי על עם ישראל
9. נצחיותו של עם ישראל
10. בחירה חופשית — בעיות ומסקנות
11. ימות המשיח — מהותם ותכליתם.

ביבליוגרפיה למורה

- אונא יצחק**
אחרית הימים אצל רבי משה בן נחמן, הרמב"ן חייו ופעלותו, הוצאת קריית ספר, ירושלים תש"יד, עמי .63-54.
- בלוך יוסף יהודה**
השגחה, **שיעור דעת חלק א'**, הוצאה נצח, תל אביב תש"ט עמי 79-73.
- בר-שלמה יוסף**
חופש והכרח, "שירות החיים" – פרקים במשנתו של הרב קוֹק (פרק ה'), אוניברסיטה משודרת הוצאה משרד הביטחון, תשמ"ט – 1989, עמי 41-50.
- ברויאר יצחק**
מופת נבואה ובריאה, **ציוני דרכ'**, הוצאה חברת עס-עלום, תל אביב תשט"ו, עמי 41-51.
- ברקוביץ' אליעזר**
אחריות האדם והשגחה בהיסטוריה, חברה וההיסטוריה, הוצאה משרד החינוך והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים תש"מ, עמי 513-519.
- גולדשטיידט יוסף**
"הן הן נוראותיו" ספריית המורה הדתית הוצאה משרד החינוך והתרבות, אגף החינוך הדתי, תש"מ – 1980.
- גורו שלמה**
שכר ועונש בעולם הזה, **תורת המועדים**, הוצאה אברהם ציוני, תל אביב תשנ"ד, עמי 71-87.
- DSLר אליהו אליעזר**
חרות האדם לאור התורה, **תורת המועדים**, הוצאה אברהם ציוני, תל אביב תשנ"ד, עמי 334-345.
- מכתב מאליהו** הוצאה חבר תלמידיו, ירושלים תש"ט.
 – האושר והשכר בעולם הזה, עמי 1-7.
 – הניס והטבע, חלק א', עמי 177-186.
 – ביטחון והשתדלות, חלק א', עמי 187-206.
 – גמול, חלק א', עמי 284-294.
 – השגחה, חלק ד' (תשמ"ג), עמי 121-125.
 – עולם הגמול, חלק ד', עמי 146-158.

נויגרשל צבי אלימלך

שלוש עמדות בעניין הנס, **ספר בר-אלון** "יד פנחס",
נתניה, תשנ"ד עמ' 42-49.

רוזנברג שלום

טוב ורע בהגות היהודית, אוניברסיטה משודרת,
הוצאת משרד הביטחון תשמ"ה – 1985, פרקים: ג',
עמ' 24-31, י', עמ' 74-81.

רוזנברג שלום

הישאות הנפש, **בעקבות הכוורי**, פרקי מבוא
למחשבת ישראל, ספריית מעלה ירושלים תשנ"א, עמ'
.284-288.
עולם הבא מן התורה, שם, עמ' 289-297.
הרע והשגהה פרטית, שם, עמ' 298-304.

רוס תמר

הנס כممך נוסף בהגות מהר"ל, **דעת 17**, כתב עת
�פילוסופיה יהודית וקבלה, אוניברסיטת בר אילון, קיז
תשמ"ו, עמ' 81 ואילך.

סוגיה 7. אמונה חכמים

- א. רבי יהודה הלווי, המכוזרי (תרגום יהודה בן שמואל),
הוצאת דבריר, ירושלים תשליין.
1. מקור סמכות בית הדין בירושלים
  2. מקור סמכות חכמי ישראל
  3. נבואה והלכה
מאמר ג', סעיפים ל"ט – מ"א, עמי קכ"ז – קל"א.
- ב. רבנו משה בן מימון (רמב"ס), הקדמה לפירוש המשניות (תרגום הרויי
קאפק), הוצאה מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ד.
1. נבואה והלכה
  2. חלקו תורה שבعلיפ
עמ' ז', "וכשתתאמת" – עמי ח', "זה הוא הנכון";
עמ' י"א, "ונמצא" – עמי י"ב, "ונמהם תקנות".
  3. היחס לדבריו חז"ל
הקדמה לפרק חלק עמי קל"ז, "הכת הראשונה"
– עמי קל"ז, "יתעללה".
- רבנו משה בן מימון (רמב"ס), משנה תורה, [על פי מהדורות המצויות אצל התלמידים]
4. מעמד הר סיני
  5. נבואה והלכה
הלכות יסודי התורה, פרקים ח' – ט'.
  6. סמכות בית הדין
  7. סמכות חכמי ישראל
הלכות ממרים, פרקים א' – ג'.
  8. מצוות תלמוד תורה
הלכות תלמוד תורה, פרק ג'.

ג. רבנו משה בן נחמן (רמב"ן), פירוש על התורה, הוצאה מוסד הרב קוק,
ירושלים תש"ט.

1. סמכותו ומעמדו של בית הדין בישראל
דברים י"ז, י"א, ד"ה ימין ושמאל", עמי תכ"ג;
דברים י"ט, י"ט, ד"ה "כאשר זም", עמי תל"ג – תל"ד.

ד. ספר החינוך (מהדורת הרב חיים דב שעוזיאל), הוצאה מוסד הרב קוק, ירושלים
תשמ"ב.

1. מצוות הטיה אחורי רביהם
מצווה ס"ז, שורש המצווה, עמי ק"כ.

2. מצווה לשםוע מכל בית דין שייעמדו להם לישראל בכל זמן
מצווה תצ"ב, עמי תר"ג.

3. שלא להמרות פי בית דין הגדול שייעמדו לישראל
4. סמכות בית דין וחכמי ישראל
מצווה תק"ח, עמי תרכ"ז – תרכ"ח.

ה. רבנו נסים, דרישות הר"ן, הוצאה מכון שלם ירושלים.

1. סמכות בית דין וחכמי ישראל
نبיא וחכם
- 2.

הדרוש החמישי נוסח ב', עמי פ"ה,
"אבל העניין" – עמי פ"ח, "אחד הלואין".
הדרוש השני עשר, עמי ד"א, "הפרשה זואת" – עמי רט"ו, "החכמים
הקדומים".

ו. רבוי יהודה ביר' בצלאל ליוואי (מהר"ל), באר הגולה,
הוצאת פרדס, תל אביב, תש"יד.

1. מצוות דרבנן
2. אלו ואלו דברי אלוהים חיים
באר א', עמי 6–16.

. ז. הרב אברהם יצחק הכהן קוק, **אורות התורה**,
הווצאת היישיבה המרכזית העולמית, ירושלים תש"ש.

. 1. תורה לשמה
פרק ב'.

. ח. הרב אברהם ישעיהו קרליץ, **חזון איש על ענייני אמונה וביטחון**, הוצאת
הרבי שמואל גריינמן, ירושלים תש"יד.

. 1. מעלהו ומעמדו של תלמיד חכם
פרק ג', סעיפים: כ"ד, עמ' ל"ז – ל"ז; ל', עמ' מ' – מ"ג.

איגרות חזון איש, חלק א', הוצאת הרבי שמואל גריינמן, בני ברק תשט"ז.

. 2. סמכות התלמיד
סמכות תלמיד חכם
איגרות ט"ז, ל"ג, ל"ג.

. ט. הרב אליהו אליעזר דסלר, **מכتب מלאילו א'**, הוצאת חבר תלמידיו.

. 1. מכتب בדבר אמונה חכמים
עמ' 75 – 77.

. ז. הרב אברהם אלקנה שפירא, **תחומיין ח'**,
קובץ הלכתית, הוצאת צומת, אלון שבות, תשמ"ז.

. 1. דעת תורה
עמ' 363 – 364.

נושאים לדיוון על יסוד מקורות הלימוד

1. המושג "דעת תורה" – הסברו
2. תחום תלותו של המושג "דעת תורה"
3. מקור סמכותם של חכמי ישראל בכל דור
4. סמכות בית הדין בישראל
5. היחס בין תורה שבכתב ותורה שבعل פה
6. מעמדה של הנבואה בתחום ההלכה
7. חכם ונביא
8. מצוות תלמוד תורה
9. מצוות דרבנן
10. "אלו ואלו דברי אלוהים חיים"
11. מקור המחלוקת בין החכמים בישראל
12. סמכותו של תלמיד חכם בתחום הפסיכה ובתחום הנהגת הציבור.
13. מדרשי אגדה – היחס הנכון כלפייהם.

ביבליוגרפיה למורה

- אריאל יעקב, המשפט במדינת ישראל ואיסור ערכאות, **תחומיין א'**, קובץ הילכתי, הוצאה צומת, אלון שבות, תש"ם, עמ' 319–328.
- לא תסור מכל אשר יורוך, שם, עמ' 11–23.
- בזק יעקב, בתי משפט בישראל וכו', **תחומיין ב'**, קובץ הילכתי, הוצאה צומת, אלון שבות, תשמ"א, עמ' 523–527.
- ברישואל אלימלך, דבקות בחכמים, מצווה ולב, הוצאה אי ציוני, עמ' 203–214.
- דברי חכמים וחידותם, מערכי לב, הוצאה אי ציוני, עמ' 98–89.
- דעת תורה בהלכה, מورשה, לענייני תורה ישראל, עם ישראל, ארץ ישראל, חברה ח', תשלי"ד, עמ' 33–33.
- בין מנהיגות דתית רוחנית ומנהיגות דתית פוליטית, מורשה, לענייני תורה ישראל, עם ישראל, ארץ ישראל, חברה ח', תשלי"ד, עמ' 12–17.
- וינגרשל צבי אלימלך, היחס אל אגדות חז"ל, **מחשבת היהדות ב'**, ספריית החינוך הדתי, המורה הדתי, משרד החינוך והתרבות – אגף החינוך הדתי.
- דעת תורה בעניינים שאינם הלכתיים מובהקים, שמעתין – ביתאון אגוד מורים למקצועות הקודש, תשנ"ג גיליון מס' 114, עמ' 87–92.
- דעת תורה בעניינים שאינם הלכתיים מובהקים, **תחומיין י"א**, קובץ הילכתי, הוצאה צומת, אלון שבות, תש"ז, עמ' 24–30.
- עמיחי יהודה, אמונה חכמים אתגר רعيוני או הנחה אופרטיבית,כנס לביא – התשל"ה, הוצאה מזכירות הקיבוץ הדתי, תל אביב, עמ' 11–26.
- פרידמן שמחה, כבוד הרבנות, **מאמרי ראייה א'**, קובץ מאמרים, ירושלים תשמ"ח עמ' 52–54.
- קוק אברהם יצחק הכהן, שאן חיים שלמה, דעת תורה בעניין שאינו הלכה (תגובה), **תחומיין י"ב**, קובץ הילכתי, הוצאה צומת, אלון שבות, עמ' 171–177.
- שפירה אברהם אלקנה, אמונה חכמים בימינו, מורשה, לענייני תורה ישראל, עם ישראל, ארץ ישראל חברה ט', תשלי"ה.

ו. ספרי עזר להוראת מחשבת ישראל

יסודות מחשבת ישראל , הוצאת המחבר, פתח-תקוה תשמ"ו.	אפרתי בנימין
פרקם במחשבת ישראל , הוצאת מדרשית נעם, פרדס-חנה תשל"ד (מהדורה רביעית).	ישראל שאול
דת ומדע – קובץ מקורות למורה , הוצאת משרד החינוך והתרבות, אגף החינוך הדתי והמרכז לתוכניות לימודים, ירושלים תש"ם.	נוריאל אברהם
דף הדרכה במחשבת היהדות , הוצאת המחבר, תשמ"ח.	נוינגרשל צבי אלימלך
בעקבות הכוורי , פרקי מבוא למחשבת ישראל, הוצאת ספריית מעלה, ירושלים תשנ"א.	רוזנברג שלום
רבנו סעדיה גאון, אמונות ודעת , חוברת מקורות לחטיבה העליונה בבית הספר הדתי, הוצאת משרד החינוך והתרבות, אגף לתוכניות לימודים ומכינות אורות-ישראל, תשנ"א.	
רבנו סעדיה גאון, אמונות ודעת , מדריך למורה לחטיבה העליונה בבית הספר הדתי, הוצאת משרד החינוך והתרבות, האגף לתוכניות לימודים ומכינות אורות-ישראל, תשנ"א.	
רמב"ם, י"ג עיקרים , חוברת מקורות, הוצאת משרד החינוך והתרבות, האגף לתוכניות לימודים ומכינות אורות-ישראל.	
רמב"ם, י"ג עיקרים , מדריך למורה, הוצאת משרד החינוך והתרבות, האגף לתוכניות לימודים ומכינות אורות-ישראל, תשנ"א.	